

УДК 343.98

Тимчишин Андрій Михайлович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правознавства Івано-Франківського філіалу
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна», майор міліції

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО

В статті розглянуто особливості тактики проведення допиту у кримінальних провадженнях про фальшивомонетництво, які сприяють більш повному та об'єктивному збору криміналістично-значимої інформації, з'ясуванню окремих обставин та фактів, що потребують додаткового дослідження при розслідуванні кримінальних проваджень по даній категорії злочинів. Аргументується думка про те, що користь у застосуванні технічних засобів при розслідуванні фальшивомонетництва полягає в тому, що вони значно полегшують фіксацію інформації про складні для сприйняття слідчого технології виробництва, що передбачають застосування спеціальної вузькогалузевої термінології, формул, процедур тощо.

Ключові слова: фальшивомонетництво, слідчі (розшукові) дії, злочин, платіжні засоби, збут підробленої валюти, криміналістичні дослідження.

Постановка проблеми. На шляху системних перетворень в Україні одним із важливих пріоритетів сьогодення є послідовне утвердження демократичних засад суспільства, прав та свобод людини, комплексне здійснення дієвих економічних, правових та організаційних заходів щодо усунення тіньової економіки та протидії організованій злочинності. Невід'ємною складовою цих зрушень, безумовно, є боротьба з фальшивомонетництвом та негативними наслідками цього кримінального правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою дослідження стали праці Т. П. Бірюкової, В. К. Весельського, О. В. Воробей, В. О. Коновалової, С. Ю. Петряєва та ін.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження особливостей проведення допиту під час розслідування кримінальних проваджень про фальшивомонетництво, визначення тактичних прийомів та методів, що застосовуються слідчими при розслідуванні даної категорії кримінальних проваджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Порядок відкриття та розслідування кримінальних проваджень щодо фальшивомонетництва має певну специфіку, яка обумовлена обставинами та механізмом вчинення цього злочину, конкретними умовами провадження окремих слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування. Слід зазначити, що питання, які стосуються організації та проведення слідчих (розшукових) дій, в криміналістиці традиційно відносять до такого її розділу, як тактика, а

в методиці розслідування – до особливостей проведення слідчих (розшукових) дій за певними видами злочинів.

Початковий етап розслідування будь-якого злочину представляє собою комплекс слідчих (розшукових) дій, спрямованих на: а) встановлення очевидців злочину; б) виявлення, фіксацію, вилучення слідів злочину та речових доказів, їх дослідження; в) вжиття заходів щодо оцінки фактичної інформації та висунення версій [3, с. 62].

Важливе значення для збирання доказів на початковому етапі розслідування фальшивомонетництва має правильно організований допит свідків, потерпілих та осіб, яким оголошено підозру. Одержання інформації в ході допиту дозволяє в найкоротший строк встановити способи вчинення злочинів, викрити винних, виявити інші обставини, що мають значення для кримінального провадження. На проведення допитів припадає понад 80% з усього бюджету часу, що витрачається на проведення слідчих (розшукових) дій [4, с. 3].

Предметом допиту є коло тих обставин, які слідчий має намір з'ясувати шляхом допиту. До їх числа належать обставини, пов'язані із самою подією злочину (способом, місцем вчинення, часом, наслідками тощо), які встановлюють або спростовують винуватість у його вчиненні певних осіб і мотиви їхніх дій. Практично предметом допиту можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини в справі [8, с. 56]. В. О. Коновалова зазначає, що предмет допиту визначається двома факторами: переліком обставин, що підлягають з'ясуванню, і даними, які повинні бути відомі або можуть бути відомі особам, що мають відношення до події злочину (свідкам, особам яким оголошено про підозру, потерпілим та ін.) [6, с. 6].

В кримінальних провадженнях про фальшивомонетництво предмет допиту складають обставини, пов'язані із з'ясуванням таких питань: які дії було вчинено підозрюваним (виготовлення, збут, виготовлення і збут); чи мало місце масове або систематичне виготовлення чи реалізація; виявлення осіб, причетних до вчинення злочину; встановлення характеру злочинної діяльності кожної з таких осіб; встановлення мотивів злочинних дій; яким чином маскувалася злочинна діяльність та способи маскування; чи склалися фальсифіковані документи для полегшення вчинення злочинних дій (договори, угоди); зв'язок з іншими злочинами (при розслідуванні фальшивомонетництва); яким шляхом, за допомогою яких засобів відбувався збут фальшивок; як і ким здійснювався збут; звідки надійшла сировина, що використовувалася для виготовлення платіжних засобів; яким чином здійснювалася діяльність злочинців по готуванню до вчинення злочину тощо.

Особливостями допиту підозрюваних при розслідуванні фальшивомонетництва, що впливають на вибір тактичних прийомів його проведення, можуть бути: а) володіння інформацією допитуваним про матеріали справи, які є в розпорядженні слідчого; б) високий освітній та інтелектуальний рівень підозрюваних; в) переважна присутність при допиті захисника тощо.

Безумовно, при таких обставинах важливого значення набуває така невід'ємна складова будь-якої слідчої (розшукової) дії, у тому числі допиту, як підготовка до його проведення. Слід зауважити, що правильна підготовка, а в подальшому і обрана тактика допиту допомагає: а) виявляти докази, які необхідні для подальшої перевірки показань; б) виявляти та використовувати суперечності в показаннях; в) виявляти та використовувати обставини, про які підозрюваний не бажає говорити.

Підготовка до допиту включає в себе: вивчення матеріалів кримінального провадження (дозволяє встановити коло осіб, що підлягають допиту, визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному), вивчення соціально-психологічної

характеристики допитуваного (дозволяє обрати найбільш доцільний час допиту, визначити послідовність допиту декількох свідків або підозрюваних, встановити психологічний контакт із допитуваним, обрати найбільш ефективні прийоми, засоби виховного впливу, а також оцінити отримані показання), планування допиту (припускає певний порядок його проведення) [8, с. 57-61].

Суттєві особливості вносить в процес допитування участь при допиті захисника. Як слушно зауважив В. К. Весельський, участь захисника у допиті утворює для слідчого організаційно-психологічний дискомфорт, який проявляється в: а) необхідності пов'язати свій план роботи з можливостями захисника; б) формальному співпадінні мети (досягнення об'єктивної істини), але при фактичному розходженні інтересів слідчого та захисника: слідчий перевіряє причетність до злочину, а адвокат прагне забезпечити не притягнення підзахисного до відповідальності; в) тому, що слідчий повинен розкривати свої «карти», а захисник може тільки бути присутнім і збирати дані для подальшої своєї руйнівної діяльності в суді; г) тому, що захисник своїм вторгненням (постановкою запитань, пропозицією підзахисному не відповідати на дане запитання тощо) може заважати слідчому в реалізації наміченої тактики допиту і т.д. [4, с. 75-76].

При проведенні допиту особи, якій оголошено підозру, якщо у ньому бере участь захисник, В. К. Весельський слушно рекомендує наступне: а) не втрачати ініціативи керування допитом; б) контролювати поведінку адвоката (словесні і жестові підказки підзахисному); в) аналізувати його вчинки з метою визначення, на що саме прореагував адвокат і як конкретно (усміхнувся, засмутився), що за цим стоїть – допущена слідчим помилка або вдалий хід, тобто оцінка тактики, яка використовується, і послідовність внесення до неї змін; г) детально фіксувати все, що характеризує участь адвоката у допиті (коли, у зв'язку з чим було заявлено клопотання, яке саме і після чого було поставлено запитання, які конкретно були підказки підзахисному тощо) [4, с. 76-77].

Розглядаючи проблему допиту, В. К. Весельський зазначає, що слідча тактика як сукупність прийомів вирішення завдань розслідування застосовується тільки там і тоді, де відбувається протидія розслідуванню, діям слідчого. Автор вважає, що тактика в загальному плані полягає в умінні переконати протилежну сторону [5, с. 11]. І це справедливо, бо використання зайвих заходів будь-якого примусу з боку слідчого під час допиту може суттєво його ускладнити.

Щодо тактики проведення допиту при розслідуванні фальшивомонетництва, то вона має ряд особливостей, які слід розглянути. При затриманні групи осіб тактично правильним буде спочатку допит тих, хто виконував другорядну роль у вчиненні злочину, раніше не притягувався до кримінальної відповідальності, характеризується позитивно, з метою одержання від цих осіб правдивих показань. Таке положення пояснюється тим, що останнім загрожує менше покарання та вони, відповідно, більш охоче даватимуть зізнавальні показання. Це, як правило, стосується збувальників. Якщо за версією слідчого були ще й посередники, тобто один збувальник передавав кошти іншому (не обізнаному зі структурою злочинного угруповання фальшивомонетників), який в свою чергу збував їх чи доручав це ще комусь, то спочатку доцільніше допитати останнього. При цьому слід роз'яснити, що його вина пом'якшується тією обставиною, що він непричетний до групи фальшивомонетників, діяв одноособово, та у випадку сприяння слідству понесе менш суворе покарання.

Іншим важливим прийомом отримання інформації від співучасників злочинів і перевірки вже наявних доказів є фактор раптовості. Фактор раптовості ефективно спрацьовує під час допиту найбільш активних учасників групи фальшивомонетників. У

такому разі цей прийом корисно застосовувати тоді, коли попередньо буде зібрана достатня кількість матеріальних та ідеальних джерел доказів. Про ефективність раптовості у допитах зазначає і А. Р. Белкін [2, с. 402].

Тактика допиту при розслідуванні фальшивомонетництва залежить від багатьох особливостей особистості допитуваного: його віку, статі, освіти, психічних якостей, кримінального досвіду та інших. Допитуючи особу з досить високим рівнем освіти, можна рекомендувати тактичні прийоми, що торкаються емоційної сфери її особистості, тому доцільно до початку допиту вивчити особистість фальшивомонетника не тільки за його поведінкою в момент затримання, але й за анкетними даними, криміналістичним та іншим спеціальними обліками, інформацією отриманою від рідних та близьких.

Певні особливості має допит осіб з близького оточення підозрюваного (рідні, друзі, колеги тощо). Таку дію необхідно проводити паралельно зі слідчим оглядом або обшуком його помешкання, робочого місця, місця тимчасового проживання. При цьому у родичів слід докладно з'ясувати відомості про спосіб життя, сферу діяльності, рід занять, розпорядок дня, коло знайомих та характер їх стосунків, поведінку тощо.

Безумовно, під час допитів необхідно застосовувати прийоми, спрямовані на поживлення в пам'яті забутого (актуалізацію), до яких належать наступні: постановка нагадувальних запитань; демонстрація речових доказів; оголошення показань інших осіб; попереднє опитування на місці події (у разі затриманні при спробі збуту).

Нагадувальні запитання формуються при аналізі матеріалів, які знаходяться в розпорядженні слідчого і можуть належати до часу й обставин розслідуваної події.

Прийомам, який сприяє одержанню найбільш повних свідчень, є пред'явлення (демонстрація) речових і письмових доказів та оголошення показань інших осіб. Слід зазначити, що застосування такого прийому дає досить хороші результати, тому що він не тільки стимулює асоціативні зв'язки, а й є безпосереднім пригадуванням якої-небудь дії або події. При розслідуванні фальшивомонетництва такий прийом здійснюється шляхом пред'явлення документів, які свідчать, наприклад, про придбання розхідних матеріалів, спеціального устаткування та ін.; пред'явлення готової продукції чи її заготовок, вилучених під час огляду та обшуку приміщення, що належить підозрюваному; демонстрування виявлених слідів відбитків рук підозрюваного на готових купюрах чи заготовках тощо.

Оголошення свідчень інших осіб у процесі допиту свідка є чинником, який стимулює спогади, а в деяких випадках сприяє викриттю неправди або навмисного умовчання про відомі допитуваному факти.

Однією з важливих тактичних особливостей проведення допиту фальшивомонетників є те, що даним особам в ніякому випадку не можна розкривати всієї наявної у слідчого інформації. Інформація, яка доводиться слідчим до відома учасників процесу, поділяється на дві групи: а) правова, з якою обов'язково має бути ознайомлений підозрюваний; б) тактична, ознайомлення з якою здійснюється тільки у разі необхідності або на завершальній стадії розслідування. До другої групи в основному належать фактичні дані про обставини події, що розслідується, стосовно яких можна тільки тимчасово залишати допитуваного у невіданні про їх обсяг і зміст [4, с. 107]. Саме тому до останнього етапу розслідування підозрюваний не повинен знати, які у слідчого є докази. З цього приводу В. К. Весельський вказує, що у практиці розслідування застосовуються тактичні прийоми, побудовані на приховуванні частини наявної у слідчого інформації. Так, у ході допиту підозрюваного слідчий не зобов'язаний підтверджувати або

обґрунтовувати підозру яка пред'являється, повідомляти йому всю інформацію, якою володіє [4, с. 107].

Для підвищення доказового значення результатів допиту його необхідно фіксувати із застосуванням технічних засобів, що унеможливить відмову допитуваних від власних показань. Користь у застосуванні технічних засобів при розслідуванні фальшивомонетництва полягає в тому, що вони значно полегшують фіксацію інформації про складні для сприйняття слідчого технології виробництва, що передбачають застосування спеціальної вузькогалузевої термінології, формул, процедур тощо.

Крім окремих допитів, при розслідуванні даної категорії кримінальних проваджень доцільно проводити передбачений ч. 9 ст. 224 КПК України одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб [7]. Практика свідчить, що більше ніж у 45 % випадків одночасні допити проводяться за участю або збувальника та виготовлювача підроблених грошових знаків, або посередника та збувальника. Як правило, під час проведення одночасного допиту першим допитується той її учасник, який, на думку слідчого, раніше дав правдиві показання. Це тактичне положення відповідає багатьом методичним рекомендаціям щодо проведення цієї слідчої дії, викладеним у криміналістичній літературі [9, с. 72-77; 1, с. 56; 6, с. 156].

Висновки. Отже, підводячи підсумок слід зазначити, що для досягнення мети розслідування фальшивомонетництва криміналістичними методами, поряд із окремими слідчими (розшуковими) діями та організаційними заходами, необхідне, також, застосування тактичних прийомів, що поряд з ретельно спланованим, продуманим та відповідно підготовленим допитом є рапорукою максимально повного документування злочинних дій усіх учасників кримінального провадження. Криміналістична тактика, як категорія методичного порядку, є найбільш ефективним підходом до організації розслідування злочинів, пов'язаних з незаконним виготовленням та збутом підроблених грошей, оскільки дозволяє поєднати різнохарактерні за своєю процесуальною сутністю види діяльності в одному комплексі, зумовленому потребами виявлення, фіксації, дослідження та використання доказової інформації.

Список використаних джерел

1. Бахин В. П. Допрос на предварительном следствии (уголовно-процессуальные и криминалистические вопросы) / В. П. Бахин, М. Ч. Когамов, Н. С. Карпов. – Алматы : Оркениет, 1999. – 186 с.
2. Белкин А. Р. Теория доказывания : научно-методическое пособие / А. Р. Белкин. – М. : НОРМА, 2001. – 429 с.
3. Бородулин А. И. Убийства по найму : криминалистическая характеристика. Методика расследования / А. И. Бородулин. – М. : Новый юрист, 1997. – 80 с.
4. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія. – К. : НВТ «Правник»-НАВСУ, 1999. – 126 с.
5. Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні спекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / В. К. Весельський. – К., 1999. – 18 с.
6. Коновалова В. Е. Допрос : тактика и психология. – Харьков : Консум, 1999. – 157 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg> (вступив в дію з 20 листопада 2012 року).

8. Шепитько В. Ю. Справочник следователя. – К. : Издательский Дом «Ин Юре», 2001. – 216 с.
9. Шепітько В. Ю. Допит : науково-практичний посібник / В. Ю. Шепітько. – Х. : Крим Арт, 2000. – 214 с.

Тымчишин А. М. Тактические особенности проведения допроса в уголовных производствах о фальшивомонетничестве

В статье рассмотрены особенности тактики допроса по уголовным производствам о фальшивомонетничестве, которые способствуют более полному и объективному сбору криминалистически-значимой информации, выяснению отдельных обстоятельств и фактов, требующих дополнительного исследования при расследовании уголовных производств по данной категории преступлений. Аргументируется мысль о том, что польза в применении технических средств при расследовании фальшивомонетничества заключается в том, что они значительно облегчают фиксацию информации о сложных для восприятия следователя технологии производства, предусматривающих применение специальной узкоотраслевой терминологии, формул, процедур и т.д.

Ключевые слова: фальшивомонетничество, следственные (розыскные) действия, преступление, платежные средства, сбыт поддельной валюты, криминалистические исследования.

Tymchishin A. M. Tactical features of interrogation in criminal proceedings for falsification of money

The article describes the features of the tactics of interrogation in criminal proceedings for counterfeiting, which contribute to a more complete and objective collection of forensically important information, the clarification of certain circumstances and facts that require further research in the investigation of the criminal proceedings in this category of offenses. The idea being argued that the benefits in the use of technology in the investigation of counterfeiting is that they are much easier fixation for complex information perception investigator production technology, providing application specific narrow specialization terminology, formulas, procedures.

Key words: falsification of money, investigating (investigative) action, crime, means of payment, sale of counterfeit currency, forensic investigation.

